ISSN 2786-7242 (Print), ISSN 2786-7250 (Online)

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

УДК 94(477.86)
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.7

Васьків Тарас Романович,
аспірант кафедри всесвітньої історії
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
orcid.org/0009-0008-5048-0790
taras.vaskiv.19@pnu.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВОЛЮЦІЙНИХ КОМІТЕТІВ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ ГАЛИЦЬКІЙ АРМІЇ (ГРУДЕНЬ 1919 – БЕРЕЗЕНЬ 1920 РР.)

У статті здійснено реконструкцію діяльності революційних комітетів при Української Галицької армії (УГА) в період співіснування з Червоною армією. У процесі написання статті було використано принципи об'єктивності та історизму, методи аналізу, синтезу, історичної реконструкції, просопографічний та порівняльно-історичний методи наукового дослідження. У роботі було відтворено, піддано реконструкції та проаналізовано діяльність революційних комітетів у складі УГА. Доведено, що в період Української національної революції та визвольних змагань (1914–1923 рр.) представники УГА вели боротьбу за соборну незалежну Українську державу. Союз, котрий було укладено з Добровольчою армією Півдня Росії в Зятківцях, не мав політичного характеру та не відображав справжніх національних поривань галичан. Це була вимушена акція, вчинена вождем Начальної команди української галицької армії М. Тарнавським під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

Проаналізовано, що таємна Колегія старшин УГА сформувала українську політичну опозицію старшині, котра симпатизувала А. Денікіну та була лояльною до Добровольчої армії Півдня Росії. Проте не було остаточно вибудувано структуру організації в УГА та не сформовано політичний провід. Контакт з Є. Петрушевичем установити не вийшло, та возз'єднання з Дієвою армією УНР по факту не відбулось, однак це не було провиною спілки. Вона намагалась за складних умов тотального наступу більшовиків та епідемії тифу зберегти загальнонаціональний проукраїнський характер УГА. Ревком УГА, створений на її базі, зумів заопікуватись хворими військовими, котрі потрапили під окупацію більшовиків. Це допомогло врятувати їхні життя, зберегти інформацію про національні змагання та продовжити боротьбу за українську державу вже в іншому руслі. Її колишні члени вели боротьбу за незалежність України в міжвоєнний період у лавах УВО, ОУН, захищали українців на політичних процесах у судах (С. Шухевич). А переговори та спроба укладення союзу УГА з Дієвою армією УНР указує на безпідставність тверджень того, що переведення М. Тарнавським галицьких військових сил до Добровольчої армії Півдня Росії стало денонсуванням Акту Злуки.

Прослідковано, що задля ведення переговорів з Червоною армією на базі Політичного відділу УГА було сформовано Начальний ревком української галицької армії. Ревком ЧУГА також сформував свою систему контррозвідки серед більшовиків. Доведено, що ревком ЧУГА продовжував підтримувати контакти з повстанськими загонами та представниками Дієвої армії УНР.

Таким чином, незважаючи на політичну кон'юнктуру, котру формували лідери Національних змагань, тяглість до створення єдиної соборної Української держави зберігалась серед галичан та наддніпрянців завжди. Діяльність Колегії старшин є частиною боротьби за спільну державу в період Української національної революції 1914–1923 рр.

Ключові слова: УГА, ЧУГА, Таємна Колегія старшин, УНР, ЗОУНР, С. Шухевич, Є. Петрушевич, М. Тарнавський, Доброармія, Червона армія.

© Васьків Т. Р., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Vaskiv Taras,
Postgraduate Student at the Department of World History
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
orcid.org/0009-0008-5048-0790
taras.vaskiv.19@pnu.edu.ua

ACTIVITIES OF REVOLUTIONARY COMMITTEES WITHIN THE UKRAINIAN GALICIAN ARMY (DECEMBER 1919 – MARCH 1920)

The article reconstructs the activities of revolutionary committees with the Ukrainian Galician Army (UGA) during the period of coexistence with the Red Army. In the process of writing the article, the principles of objectivity and historicism were used. Methods of analysis, synthesis, historical reconstruction, prosopographic and comparative-historical methods of scientific research were also used. In the course of the work, the activities of revolutionary committees within the UGA were recreated, reconstructed and analyzed. It is proven that during the period of the Ukrainian National Revolution and liberation struggles (1914–1923), representatives of the UGA fought for a united independent Ukrainian state. The union that was concluded with the Volunteer Army of the South of Russia in Zyatkivtsi did not have a political character and did not reflect the true national aspirations of the Galicians. It was a forced action committed by the leader of the Main Command of the Ukrainian Galician Army M. Tarnavsky under the influence of external and internal factors.

It is analyzed that the secret Board of Officers of the UHA formed a Ukrainian political opposition to the officers, who sympathized with A. Denikin and was loyal to the Volunteer Army of the South of Russia. However, the structure of the organization in the UHA was not finally built and the political leadership was not formed. Contact with E. Petrushevych was not established and the reunion with the Active Army of the UNR did not actually take place. However, this was not the fault of the union. It tried to preserve the national pro-Ukrainian character of the UHA under the difficult conditions of the total offensive of the Bolsheviks and the typhus epidemic. The Revolutionary Committee of the Ukrainian Galician Army, created on its basis, managed to take care of sick soldiers who fell under the Bolshevik occupation. This helped to save their lives, preserve information about national struggles and continue the struggle for the Ukrainian state in a different direction. Its former members fought for the independence of Ukraine in the interwar period in the ranks of the Ukrainian People's Army, the Ukrainian National Liberation Army, or defended Ukrainians in political trials in courts (S. Shukhevych). And the negotiations and attempt to conclude an alliance of the Ukrainian Galician Army with the Active Army of the UNR indicate the groundlessness of the claims that M. Tarnavsky's transfer of the Galician military forces to the Volunteer Army of the South of Russia was a denunciation of the Act of Union.

It was traced that in order to conduct negotiations with the Red Army on the basis of the Political Department of the Ukrainian Galician Army, the Main Revolutionary Committee of the Ukrainian Galician Army was formed. The Revolutionary Committee of the CHUGA also formed its own counterintelligence system among the Bolsheviks. It is proven that the Revolutionary Committee of the CHUGA continued to maintain contacts with the rebel detachments and representatives of the Active Army of the UNR.

Thus, despite the political situation formed by the leaders of the National Struggles, the desire to create a single united Ukrainian state was always maintained among the Galicians and the Dnieper region. The activities of the Board of Elders are part of the struggle for a common state during the Ukrainian National Revolution of 1914–1923.

Key words: UGA, CHUGA, Secret Board of Elders, UNR, ZOUNR, S. Shukhevych, E. Petrushevych, M. Tarnavsky, Good Army, Red Army.

Постановка проблеми та її актуальність. Пропаганда відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному світі, впливаючи на свідомість і поведінку мас, формуючи громадську думку та політичні орієнтири. В епоху цифрових технологій і масових комунікацій пропаганда стала ще більш потужним інструментом впливу, здатним поширювати ідеї та маніпулювати фактами з небаченою швидкістю й ефективністю. На прикладі бійців Української Галицької армії (далі – УГА) ми бачимо еволюцію політичних поглядів. Вояки УГА, які були прихильниками національного руху, стали об'єктами активної більшовицької пропаганди, що зрештою не вберегло їх від репресій за звинуваченням у «націонал-ухильництві».

Джерельною базою дослідження є фонди ЦДАВО України, Фонд 2188 (Оперативні

зведення галицької армії) Опис 1 Справи 15 і 43 та Денник НКГА (Денник…, 1974). Важливим джерелом є мемуарна спадщина діячів Галицької армії Мирона Тарнавського (Тарнавський, 1992), Никифора Гірняка (Гірняк, 1959), Степана Шухевича (Шухевич, 1929), Миколи Алиськевич (Алиськевич, 1933), Ілька Цьокана (Цьокан, 1921), Дмитра Паліїва (Паліїв, 1930), Антіна Кравса (Кравс, 1937) та ін. В історіографії це питання розглядалось загально в працях Олександра Завалюка (Завальнюк, 2013), Валерія Солдатенка (Солдатенко, 2010). У статтях Андрія Бойди (Бойда, 2022), Ростислава Найдюка (Найдюк, 2024) підіймалось питання окремих представників ревкому ЧУГА.

Мета дослідження – реконструкція організації та функціонування Української Галицької армії в співіснуванні з Червоною армією.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження було реконструйовано, відтворено та піддано аналізу діяльність революційних комітетів Червоної української галицької армії. Найскладнішим періодом існування для УГА був 1919 р., коли в липні галицькі українці перейшли Збруч з метою формування спільного фронту з військами Дієвої Армії УНР за українську державу проти Добровольчої армії А. Денікіна і більшовиків. Проте вже 5 листопада 1919 р. Начальний Вождь УГА М. Тарнавський у Зятківцях уклав союзний договір з білогвардійським генералом Я. Слащовим з метою порятунку армії, котра, за словами М. Тарнавського, нагадувала більше пересувний шпиталь, ніж військо (Тарнавський, 1992, с. 163).

Союз із Доброармією не дав достатнього часу на відновлення галицьких військових від епідемії тифу. Під тиском наступів червоноармійців сили А. Денікіна відступали з Поділля та Півдня України, залишаючи по собі шпиталі, переповнені галичанами. У той час у Вінниці було утворено ревком Червона Українська Галицька армія (далі – ЧУГА), котрий мав на меті не допустити репресій проти хворих військових та виграти час для їх одужання.

Опинившись у трикутнику смерті, УГА задля подальшого виживання особового складу армії уклала угоду з Добровольчою армією А. Денікіна. У той період погодні умови були несприятливими, й одужання військових проходило повільно. Усе ще були проблеми з епідемією тифу, котра все більше поширювалась серед галичан. У грудні 1919 р. УГА була поділена на дві частини. До першої входили військові, котрі перебували в шпиталях на різних стадіях хвороби, та ті, що йшли на одужання. Другу частину війська складали здорові представники УГА.

Була значна потреба в медикаментах. Санітарні проблеми та значне зосередження великого числа людей на малій території підсилювали епідемію тифу. Армія нагадувала пересувний шпиталь. Союз із Доброармією не мав на меті подолати всі проблеми УГА. У Начальній команді Української Галицької армії (далі – НКГА) розуміли, що це лише спроба виграти необхідний для лікування війська час.

Проте війська А. Денікіна вже в грудні 1919 р. витіснялися зі всіх позицій, які займали на території України, більшовиками та анархістами. Червона армія насувалась на Поділля і білогвардійці організовували відступ та евакуацію до Одеси. А 18–19 грудня 1919 р. евакуація набула характеру втечі (Соколовъ, 1921, с. 235).

У середовищі УГА розуміли всю складність ситуації. Епідемія тифу продовжувала знищувати боєздатність армії. У такій ситуації було прийнято рішення створити таємну Колегію старшин УГА під головуванням С. Шухевича. Її діяльність зводилась до розв'язання основних проблем, з якими зіткнулась Галицька армія. У середині листопада 1919 р. більшість членів Директорії покинули Поділля, залишивши регіон та армії без української політичної еліти.

УГА не могла взяти участь у повноцінній боротьбі через проблеми з епідемією тифу, тому вона шукала способи виграти ще час для оздоровлення армії. Перед колегією старшин постали такі питання, як забезпечення українського політичного проводу і формування нової військової доктрини взаємовідносин у регіоні.

Одним із векторів діяльності Колегії старшин УГА було встановлення контактів із більшовиками. У Таємній Колегії розуміли, що в Доброармії є небагато шансів вистояти перед натиском Червоної армії. Ймовірно, тому і розглядалось питання виявити ставлення комуністів до галичан задля подальшої співпраці з ними.

Налагодженням контактів із більшовиками займався Д. Паліїв. Він на початку грудня 1919 р. встановив та підтримував контакт

із Подільським Ревкомом під керівництвом Андрія Хвилі. Проте Д. Паліїв незабаром себе скомпрометував. Він мав недипломатичний характер і, залежно від ситуації на фронтах, постійно розривав і відновлював відносини з більшовиками. Тому на засіданні Колегії було прийнято рішення, що більшовицьким напрямом буде займатись Н. Гірняк. Він не скомпрометував себе угодою з А. Денікіним і був більш зваженим. На зустрічах із більшовиками представляв інтереси УГА й запевнив, що переговори не будуть перериватись залежно від успіхів Червоної армії чи походу М. Омеляновича-Павленка.

Водночас Таємна Колегія старшин поступово припиняла свою діяльність. Через евакуацію НКГА з Вінниці, спричинену активним наступом червоноармійців, боєздатні частини УГА відійшли на південь. Змоги евакуювати хворих не було, і вони залишились у регіоні, котрий поступово захоплювали більшовики. 29 грудня 1919 р. НКГА здійснила спробу захистити галицькі частини, що залишались на Поділлі. Вони вимагали в Доброармії передати їм більшовицького комісара Максимовича, захопленого УГА під Бердичівом (Денник…, 1974, с. 154).

У той період Таємна Колегія Старшин стала основою до створення Ревкому ЧУГА. Д. Паліїв, згідно зі спогадами (Паліїв, 1930, с. 8), віддав наказ на переформування Колегії одразу після відходу НКГА до Балти. До першого ревкому ЧУГА ввійшли: Г. Давид, М. Опока і В. Чайківський.

Н. Гірняк продовжував вести переговори з більшовиками, котрі активно наступали на Поділлі. Через кілька днів Ревком ЧУГА розширився: голова – Г. Давид, заступник голови – Н. Гірняк; члени: І. Курах, М. Опока, О. Паліїв (брат Д. Паліїва), М. Козоріз, А. Музичка, Ф. Кондрацький, М. Дідуник, М. Балицький, В. Чайківський, М. Угрин-Безгрішний. Найбільш імовірно, що розширенню Ревкому ЧУГА посприяла робота Таємної колегії старшин в організації. Вони створювали осередки в корпусах та полках, підтримували з ними зв'язок. Завдяки цьому Ревком ЧУГА зумів швидко переформувати ці осередки, котрі мали залишитись із хворими стрільцями та представляти їх як прихильників більшовизму. Це було необхідним, поки військові були недієздатними, вони не могли самі за себе постояти, й були значні ризики того, що червоноармійці повикидають із лічниць хворих «контрреволюційних націонал-буржуазів».

У процесі ранньої роботи ревкому ЧУГА було сформовано зв'язки з корпусом Січових стрільців. Н. Гірняк згадував, що один із членів І. Курах мав зв'язок із полковником Є. Коновальцем, який знаходився за кордоном. Через знайомих старшин він передавав Коновальцю матеріали діяльності організації, включно з договором, котрий було схвалено (Гірняк, 1959, с. 20). Угода з більшовиками була необхідна для легітимізації Ревкому. Без цього це була б самопроголошена організація без якихось преференцій. Над договором йшла робота до кінця грудня 1919 р. 31 грудня 1919 р. у Вінниці, в готелі «Савой» було підписано договір. Крім ревкому ЧУГА, були присутні інші представники революційних утворень: КП(б)У, УКП(б) та лівих есерів.

Текст угоди збережено в спогадах Н. Гірняка. Згідно з нею, УГА не мали залучати до бойових дій, поки триває епідемія тифу. Більшовики брали на себе зобов'язання забезпечити всіма необхідними для одужання ліками і матеріалами та не мали використовувати вояків УГА проти інших українських армій (Гірняк, 1959, с. 24–25). Н. Гірняк, ставши начальником ревкому УГА, адже у М. Опоки було виявлено тиф, відправився до керівництва XII більшовицької армії в Калинівку. Там він мав змогу зустрітись із членом Всеукраїнського революційного комітету В. Затонським та обговорити деякі умови угоди. РСДРП(б) не визнавала УГА в чинній організації. В. Затонський казав, що галичани мають «переварити у революційному котлі» (Гірняк, 1959, с. 27). Крім того, була умова про надання допомоги в боротьбі з тифом, але після кількох випадків захворювання в лавах Червоної армії більшовики намагались не вести комунікацій з галицькими військовими (Завальнюк, 2013, с. 292).

Наступного дня, 1 січня 1920 р. Г. Давид захворів на тиф, і Н. Гірняк остаточно перебрав на себе повноваження голови ревкому ЧУГА. Загалом, у січні УГА функціонувала в нових для себе умовах. Армія була розділена між собою фронтом: частина знаходилась під більшовиками, а інша – у союзі з Доброармією А. Денікіна. Цей стан призвів до того, що

боротьба єдиним фронтом стала неможливою (Завальнюк, 2013, с. 126). Вже 4 січня 1920 р. Вінницю повністю зайняли більшовики (Денник…, 1974, с. 159).

У перші дні ревком займався в основному розв'язанням питання епідемії тифу та встановленням зв'язку з частинами УГА, котрі відійшли на південь із частинами Доброармії (Гірняк, 1959, с. 31). Чисельний склад ревкому ЧУГА постійно змінювався через епідемію. Одні занедужували, і їх заміняли здорові. 10 січня, після перенесеної хвороби, до ревкому вступив С. Шухевич. Він згадував, що в завданнях організації було: «без перерви бігати по більшовицьких установах, ходити на засідання їхніх комітетів, на мітінги, говорити там промови, щоб з'єднати червоноармійців для галичан, збирати виздоровців, що виходили з лічниць і валялися по вулицях, заложити для них приюти і подбати про їх прохарчування» (Шухевич, 1920, с. 8).

Н. Гірняк думав, що Колегія ще існує, і шукав можливості встановити контакт з її членами з метою виокремлення УГА від Доброармії. С. Шухевич зголосився виконати це завдання. По факту Н. Гірняк був невдоволений результатами. Він згадував, що «брак рішучості так у самого С. Шухевича, як і в Колегії Старшин, значною мірою утруднив наше становище» (Гірняк, 1959, с. 38). Проблемою була відсутність інформації в Ревкому про стан Колегії. Лінія фронту не давала можливості отримувати актуальну інформацію про решту складу УГА, про новини і про загальну ситуацію в НКГА.

УГА, котра перебувала в союзі з А. Денікіним разом з його військами, поступово відступала на південь до Одеси. У Добровольчій армії розуміли плачевний стан, в якому вони опинилися, і 5 січня 1920 р. дали запит до НКГА, чи можуть галичани ввійти в контакт із військами Зимового походу (Денник, 1974, с. 160). Зв'язковий старшина Доброармії при УГА генерал В. Стойкін припускав, що «Денікін напевно увійшов би в переговори з кожним іншим українцем, тільки не з Петлюрою» (Кравс, 1937, с. 1937). Про стан Денікінської армії С. Шухевич писав: «Вона топилась на очах, як той сніг від весняного сонця» (Шухевич, 1929, с. 33). 16 січня 1920 р. Доброармія уклала угоду з Польщею про наступ поляків на Київ (ЦДАВО України. Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43).

УГА потребувала об'єднання для відновлення спільних дій. З результату засідання 13 січня 1920 р. ревком ЧУГА віддав наказ про заборону відступу армії на південь та заборону про перевезення хворих (Денник…, 1974, с. 179). Наступного дня було сформовано делегацію до НКГА. Метою її було спробувати отримати здорових офіцерів, кошти і медикаменти. Також ціллю було передати рішення ревкому ЧУГА, щоб УГА відділялись від Доброармії та просувались ближче до територій, зайнятих більшовиками. Складалась делегація із двох осіб: С. Шухевича та П. Петрика. Опівдні 15 січня 1920 р. делегація вирушила до Крижополя (Шухевич, 1929, с. 13).

16 січня 1920 р. близько опівночі делегація приїхала до Немирова. С. Шухевич зустрівся з командою штабу II Галицького корпусу та її начальником отаманом Фердинандом Льонером. Він підтримав рішення Ревкому ЧУГА та пообіцяв, що стримуватиме відступ корпусу (Шухевич, 1929, с. 20). Це завдання він виконував до 25 січня, коли його було замінено отаманом Іваном Ціхою (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43).

17 січня генерал О. Микитка віддав наказ про відступ УГА разом із Доброармією в південному напрямку (Денник…, 1974, с. 172). 18 січня 1920 р. о першій годині ночі делегація прибула до Крижополя. Вдень у вагоні НКГА розпочались переговори за участі С. Шухевича щодо передачі офіцерів, коштів і медикаментів, на що команда погодилась. Після домовленості про гуманітарну допомогу Петрик підняв питання про зміну у векторі руху УГА. О. Микитка і Г. Ціріц були категоричними в цьому питанні (Денник…, 1974, с. 30–31).

19 січня 1920 р. потяг НКГА виїхав на Кодиму. Цього дня Ревком ЧУГА надіслав шифровану депешу про арешт О. Микітки і Г. Ціріца. С. Шухевич перенаправив її О. Лисняку, який залишився в місті. Виїзд делегації відбувся наступного дня, 20 січня 1920 р. до них приєдналась інша делегація від НКУГА у складі поручника Степана Яціва та четаря Якова Струхманчука. Вона мала на меті відправитись до Києва та домовитись про «завішення зброї». С. Шухевич ще під час розмови з Г. Ціріцом про це казав: «такі переговори не принесуть ніякого хісна, бо з большевиками можна говорити тільки про перехід до них, а не

до завішення зброї» (Шухевич, 1929, с. 38). У НКГА розуміли плачевний стан Доброармії і не розглядали варіант відступу від більшовиків. Г. Ціріц мав у планах переводити УГА через Румунію як союзницю Антанти. Він відправив до Бухаресту генерала Ціммермана та сотника Зволинського (Кравс, 1937, с. 72). Начальник НКГА також був учасником переговорів з делегацією Антанти 31 січня 1920 р. в Одесі. Британські й французькі представники «не могли дати ніяких зобов'язальних запевнень, що Українська Галицька Армія – як частина ДобрАрмії – буде прийнята в Румунії, як союзна армія» (Денник…, 1974, с. 192).

Після повернення делегації Ревком ЧУГА продовжував підтримувати контакти з усією УГА. 30 січня 1920 р. С. Шухевич видав депешу до І-го і ІІ-го корпусів не здійснювати переміщень із зайнятих позицій. Із цією метою було встановлено кур'єрську службу між Ревкомом ЧУГА та командою корпусів (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43). Задля порозуміння з більшовиками в депеші С. Шухевича була інструкція, щоб у разі зустрічі двох армій не входити в конфронтацію. Частини зобов'язувались повідомляти, що перебувають під прямим підпорядкуванням ревкому ЧУГА. Для цього Ф. Льонер повинен був видати відповідний наказ. Ці розпорядження С. Шухевича не стосувались хворих і тих, що одужували (Денник…, 1974, с. 185).

НКГА тоді також розпочала дії з порятунку стрілецтва. Г. Ціріц 03 лютого 1920 р. видав наказ про евакуацію. УГА мала зайняти позицію по Дністрі на лінії Тираспіль – Рашків та очікувати подальших розпоряджень (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43). Головною причиною цього був стан армії. «Українська Галицька Армія тепер – наслідком її морального і матеріального стану – нездібна до ніякої боєвої акції» (Денник…, 1974, с. 192). Військові в більшості не хотіли переходити до Румунії. Вони обґрунтовували це тим, що Румунія була в союзі з Польщею. Там говорили: «получитися хоч би з чортом, щоб тільки зискати Галичину та пімстити на поляках всі завдані кривди» (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43). З іншого боку, Алоїз Ціммерман 6 лютого 1920 р. звітував, що Румунський уряд не поспішав давати дозвіл на перехід УГА через свій кордон (Денник…, 1974, с. 195). Г. Ціріц продовжував наполягати на переході через кордон (Завальнюк, 2013, с. 130).

Події розвивались швидко. Вже 7 лютого 1920 р. біля Балти УГА зіткнулась із червоноармійцями. Команда ІІ корпусу вступила в переговори з 45-ю дивізією. Задля ведення переговорів на базі Політичного відділу УГА було сформовано Начальний ревком Української Галицької армії (далі – НРУГА). Також було встановлено зв'язок із Вінницьким ревкомом для посередництва переговорів з більшовиками (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43). 7 лютого 1920 р. НРЧУГА видав наказ, згідно з яким перебрав керівництво над УГА, котре до того було при НКГА. Її було перейменовано в ЧУГА. Сформовано Червону начальну команду, під керівництвом А. Шаманека (Денник…, 1974, с. 197–198). Він видав наказ утворити політичний відділ НКУГА, який формувався із двох представників від кожного корпусу і складався з голови А. Музички, секретаря І. Цапяка, Волощука, О. Паліїва, О. Лисняка, О. Станиміра, О. Навроцького і Гупаловського (Шухевич, 1929, с. 72).

А. Шаманек користувався широкою повагою в середовищі УГА. С. Шухевич у присвяченій йому статті писав, що він був працьовитим, енергійним, щирим та відданим, але дуже імпульсивним. За це його поважали і цінували (Шухевич, 1930, с. 4). Ганс Кох, постійний помічник А. Шаманека писав, що, крім того, він мав великий воєнний досвід та хороше розуміння галицьких українців (Кох, 1930, с. 36). Тому його кандидатура на керівництво НРЧУГА була прийнята позитивно.

У такій ситуації Г. Ціріц та О. Микитка 9 лютого 1920 р. перемістили НКГА до містечка Рибниця на Дністрі. Вони чекали на дозвіл переправитись через кордон, але румунська сторона зволікала. Під вечір румуни почали перекопувати лід та поставили на зруйнованому мості кулемети (Сохоцький, 1976, с. 62). 10 лютого 1920 р. розпочали евакуацію через Дністер. Проте румунські прикордонники не зупинили цю спробу (Завальнюк, 2013, с. 132). Цього дня О. Лисняк за наказом Ревкому ЧУГА заарештував Г. Ціріца та О. Микитку (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43.). 11 лютого 1920 р. НРЧУГА перемістилася до Балти. У цей день Вінницький ревком у відозві анонсував військовий з'їзд на 25 лютого 1920 р., який так

і не відбувся (Денник…, 1974, с. 205). 3 лютого 1920 р. Румунія дала офіційну заборону на перехід галицької армії через свою територію (Денник…, 1974, с. 206). Галицька армія перейшла в новий етап свого існування.

Ізидор Сохоцький, підхорунжий УГА згадував, що вістку про перехід до більшовиків стрільці сприйняли нейтрально. «Ми вже так багато пережили, що і цю вістку прийняли байдуже, тим більш, що на цім «цілий» переворот і скінчився (Денник…, 1976, с. 63). Микола Алиськевич згадував, що ця подія не справила надзвичайних вражень на стрільців. «Кожен бачив безвихідне положення наших решток, а тиф, злидні і студінь, а й безцільна блуканина по просторах подільської України зломили сили і духа як і у стрільців, так і в старшин» (Алиськевич, 1933, с. 22).

16 лютого 1920 р. НРЧУГА уклала договір з XIV РСЧА, згідно з яким майно і люди, які входять в УГА, залишаються за галичанами як частиною XII армії. Також хворі галицькі військові приймаються до Одеських лікарень (Денник…, 1974, с. 209–210).

Більшовики не виконували своїх зобов'язань стосовно УГА. Навпаки, цей союз вони намагались використати для своїх потреб. Поки у Вінниці все було більш-менш спокійно, і якогось впливу комуністів на ранніх етапах у місті не було. Були зміни в зовнішньому вигляді, по вулицях було багато кінського гною, який не прибирався. Крім того, зовнішній вигляд червоноармійців справляв враження не армії, а жебраків. В інших містах Поділля були помітні різні зловживання з боку більшовиків (Гірняк, 1959, с. 53). Зважаючи на це, Ревком ЧУГА продовжував підтримувати контакти з повстанськими загонами та представниками Дієвої армії УНР. Це було на рівні приватних ініціатив. Н. Гірняк підтримував таку діяльність, проте сам у ній участі не брав. Він боявся, що його присутність на цих засіданнях може дискредитувати Ревком ЧУГА перед більшовиками (Гірняк, 1959, с. 55).

Увесь цей час була проблема з військовим керівництвом ЧУГА. НКГА та штаб знаходився з Денікіним, і, крім Ревкому ЧУГА, керівництва галичан, котрі знаходились у союзі з більшовиками, не було. Ревком ЧУГА також сформував свою систему контррозвідки серед більшовиків. Він для цього використовував страх комуністів перед відповідальністю, бо вже на той час були часті випадки різноманітних репресій. Н. Гірняк прийняв більш ніж десяток стрільців до роботи. Вони працювали по різних установах та були очима для Галицької армії. Н. Гірняк згадував, що в результаті Ревком ЧУГА отримував багато таємної інформації, котра допомагала у справі виживання УГА та українських посадовців (Гірняк, 1959, с. 55).

Ревком ЧУГА та Комуністична партія Прикарпаття надавали перевагу співпраці з українськими комуністами УКП (боротьбистами). Вони взаємно допомагали одне одному й намагались протистояти інтернаціональному комунізму більшовицького спрямування (Гірняк, 1959, с. 54). Н. Гірняк згадував, що рішення ввійти в союз із більшовиками було важким для всіх членів УГА. Він писав: «входячи в союз з ними [більшовиками], ми ні на хвилину не допускали думки про компроміс з чужою та ворожою до наших політичних змагань большевицькою ідеологією» (Гірняк, 1959, с. 28).

Формування ревкому ЧУГА змогло врятувати хворих на тиф військових Галицької армії. У результаті цієї дії вдалось виграти достатньо часу до повного видужання особового складу армії, з метою формування бази до подальшої організації Української держави.

Ревком ЧУГА часто намагався рятувати військових українських армій, котрі потрапили в полон до більшовиків. Н. Гірняк згадував, що в січні 1920 р. військових куреня Січових стрільців активно виводили з місць, підконтрольних більшовикам. Уже звідти багато хто з них приєднувався до частин, котрі брали участь у Зимовому поході (Гірняк, 1959, с. 59–60).

Наприкінці січня 1920 р. Ревком ЧУГА зайнявся питанням вибору командувача. Н. Гірняк згадував, що розглядались тоді три кандидатури: полковник А. Вітошинський, його кандидатуру підтримував С. Шухевич; полковник І. Роґульський, якого висунув М. Курах, вважаючи, що старі австрійські командири надто закостенілі; останнім, кого розглядали на цю посаду, був отаман В. Колодницький, котрого висунули І. Макух, Ф. Конар і М. Балицький (Гірняк, 1959, с. 63). Ревком ЧУГА майже обрав свого командувача. Н. Гірняк писав, що він був «не тільки добрим бойовиком але й талановитим та обачним адміністратором і здобув для себе й цілої залоги симпатії серед населення,

а серед жидівських багатіїв – значну матеріальну поміч для вояків» (Гірняк, 1959, с. 66).

Проте в цей процес втрутились більшовики. А. Хвиля і Ковтунович були проти того, щоб В. Колодницький був командувачем. Йому закидались зловживання та розтрата військового майна під час перебування на посаді коменданта міста Хмільник (Гірняк, 1959, с. 64).

Протягом січня 1920 р. Ревком ЧУГА очікував ратифікацію договору з більшовиками. Невизначений статус української армії ускладнював її існування у ворожому оточенні. Епідемія тифу ще непокоїла регіон, і галицька армія не могла функціонувати повноцінно. Із цією метою Ревком ЧУГА прийняв рішення сформувати делегацію до Києва. Її мав очолити Н. Гірняк, а виконувачем обов'язків голови ревкому ЧУГА мав стати С. Шухевич, але через арешт останнього агентами ЧК від цього відмовились, щоб не компрометувати галичан (Шухевич, 1929, с. 53). Делегацію було сформовано з М. Опоки, М. Кураха, М. Угрина-Безгрішного (Гірняк, 1959, с. 69). Під час наради 28 січня 1920 р. Н. Гірняк підтримував позицію, що делегати мають обстоювати єдність армії. Коханенко, актор висловився проти. Він пояснив, що питання поділу на бригади вже вирішене більшовицькою верхівкою в Україні. Тому, щоб не викликати підозр у контрреволюційній діяльності, не варто підіймати це питання (Шухевич, 1929, с. 43). Делегація покинула Вінницю 6 лютого 1920 р.

У Києві делегати зіткнулась із проблемою визнання. В. Затонський і В. Порайко не давали ніяких гарантій. Формально більшовицька Москва не була зацікавлена в національних організаціях на своїй території. Крім того, в цей час було скасовано Комуністичну партію України боротьбистів. Вона стала частиною загальноросійського комуністичного руху. Більшовики з підозрою ставились до галичан. Вони звинувачували УГА в контрреволюційній діяльності, в їх постійному метанню між політичними силами, любові до австрійської монархії та відсутності революційного духу. Обставини, які склались на початок лютого 1920 р., були далекі від ідеальних для УГА. Кохановський пояснив ситуацію – галицькі українці, постійно перебуваючи під гнітом місцевих поляків і євреїв, шукали союзу зі сторонами, що були сильнішими на той момент, щоб зберегти своє існування. Вони головно представники селянства, і їм властивий революційний дух.

Проте це не змогло посприяти справі. Молода більшовицька держава уже вибудувала бюрократичний апарат, який встановив, як мають відбуватись відносини всередині і хто може вести переговори, а хто – ні. «Трійка», до котрої входили В Затонський, В. Порайко та Михайлик, сказала, що Вінницький ревком не мав ніяких повноважень до укладення подібних договорів і, відповідно, Москва не визнала УГА (Гірняк, 1959, с. 98–101).

Переговори було відкладено до вечора. У цей час М. Опока зв'язався з Вінницею. Його було повідомлено, що питання єдності УГА вирішене. Крім того, було переговорено з колишніми боротьбистами, як вирішити проблему. Це дало можливість нарешті домовитись, і 12 лютого 1920 р. було укладено договір, згідно з яким утворювалась Українська партія більшовиків Прикарпаття. В. Затонський проголосив, що ця організація буде вести всі справи УГА (Гірняк, 1959, с. 107). Договір ще не було ратифіковано. Із цією метою делегація домовилась із В. Затонським, щоб він, перебуваючи в Москві, пролобіював питання, а до того часу статус ЧУГА не мінявся ні в гіршу, ні в кращу сторону (Гірняк, 1959, с. 108)

Після завершення переговорів М. Опока і Є. Коханенко залишились у Києві. Решта повернулась до Вінниці. Там на закритому засіданні ревкому ЧУГА остаточно сформували доктрину існування в цих умовах. З боротьбистами вони продовжували підтримувати контакти. У більшовицькому напрямі було вирішено затягувати переговори, щоб виграти час. Намагалися встановити контакт з учасниками Зимового походу М. Омеляновичем-Павленко та І. Мазепою для реалізації договору грудня 1919 р. (Гірняк, 1959, с. 117).

Члени Ревкому ЧУГА не були комуністами. С. Шухевич згадував, що більшості з членів не імпонував союз із більшовиками. Вони хотіли офіційно перейти в підпорядкування М. Омеляновича-Павленка. Найбільше підтримував цю ідею Едмунд Шепарович, але стан галицької армії не сприяв цьому (Шухевич, 1929, с. 53). Галицькі офіцери сподівались на розв'язання питання без співпраці з Червоною армією. Були надії, що Румунія пропустить і дасть можливість відновитись. Також сподівались на

поповнення у вигляді галицьких військових, котрі ще перебували в італійському полоні, й свіжими силами вдарити по більшовиках. Навіть ходили ідеї, щоб сформувати спільний фронт Дієвої, Галицької і Добровольчої армій проти червоних (Алискевич, 1933, с. 21).

Після закритого засідання було проведене відкрите, куди було запрошено боротьбистів, укапістів, лівих радикалів, галицьких комуністів і більшовиків. На ньому обговорювались результати офіційних переговорів. О. Гачкевич звинувачував А. Хвилю і Вінницький ревком у тому, що договір від 1 січня 1920 р. не діє, а більшовики у відповідь звинуватили галичан. А. Хвиля ж виконував свої завдання в цій ситуації. Згідно з телеграмою, яку він вислав до ЦК КП(б)У, велась робота над тим, щоб відділити УГА від військ М. Омеляновича-Павленка. Більшовики також відчували потребу в додаткових людях. А. Хвиля формував базу до реорганізації УГА на окремі галицькі батальйони (Шухевич, 1929, с. 44).

Під час наради також піднялось питання стану УГА. І. Рогульський відзвітував, що стан армії ще жахливий і як бойова одиниця не існує (Гірняк, 1959, с. 120).

Вінницький Ревком ЧУГА 4 лютого 1920 р. призначив тимчасовим Начальним вождем ЧУГА підполковника Амврозія Вітошинського (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43), а 21 лютого 1920 р. він видав наказ, щоб у складі Червоної армії готуватись до війни проти Польщі (Денник…, 1974, с. 213).

12 лютого 1920 р. було укладено новий договір між делегатами від ревкому ЧУГА та XII радянської армії. Угода передбачала формування на базі УГА трьох піхотних бригад при 44-й 47-й та 58-й дивізіях на принципах Червоної армії. Командний склад мають сформувати начполіт армії та партія більшовиків Прикарпаття. Санітарні питання беруть на себе більшовики. Галицькі червоні дивізії залучаються насамперед до боротьби на західному і південно-західному фронті проти Польщі і її союзників (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 43). У результаті цієї угоди ЧУГА офіційно ввійшла до складу Червоної армії (Микитюк, 1976, с. 109).

У ревкомі ЧУГА було негативно прийнято ідею розділення галицької армії між різними дивізіями XII-ї армії. 21 лютого 1920 р. було сформовано і відправлено делегацію від ревкому до Києва з метою обговорити це. До неї ввійшли: голова Н Гірняк, А. Ерле, Д. Паліїв і В. Гадзінський (Денник…, 1974, с. 214). Ілько Цьокан вважав, що розподіл галичан між червоними дивізіями мав свої причини. Більшовики одразу побачили, що галичани уклали угоду з Червоною армією не по тій причині, що поділяли спільні комуністичні цінності. Вони зрозуміли, що галичани «від стрільців до простих старшин – елемент наскрізь націоналістичний, який живе тільки націоналістичними ідеалами і жаждою мести на польських гнобителях, натомість зовсім або дуже мало податний на соціально-революційні кличі, якими живе червона армія» (Цьокан, 1921, с. 11). У той час НРЧУГА сформувала свою делегацію до керівництва XIV армії до Одеси у складі Куніша Бемка і Сірка з метою вирішити питання статусу УГА в складі армії (Денник…, 1974, с. 214).

Починаючи з 26 лютого, розпочалась реорганізація ЧУГА. Цього дня В. Порайко був обраний тимчасовим головнокомандувачем ЧУГА. Він видав наказ, згідно з яким ревком ЧУГА розпускається і передає свої повноваження партії Більшовиків Східної Галичини і Буковини. Також він призначив начальником штабу Іванова (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 15). Уже 27 лютого 1920 р. штаб було повністю перероблено, сформовано нові посади, котрі в основному зайняли російські й кілька галицьких комуністів, представники комуністичної партії Прикарпаття (Цьокан, 1921, с. 11).

Нова команда ЧУГА 28 лютого 1920 р. призначила місця до перебування галицьких корпусів перед тим, як провести їх реорганізацію. I корпус було переміщено в районі Чечельника, II – у районі Бершаді, а III – у районі Бергдорфу. Із цього часу керівництво над галицькою армією перейшло до більшовиків. 29 лютого 1920 р. було сформовано Збірну Станицю ЧУГА у Жмеринці, куди мали прибути всі з Галицької армії, хто одужав (Денник…, 1974, с. 220). Також В. Порайко видав наказ про створення комісій для обліку майна та інформацію про особовий склад галицьких корпусів (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 15).

Нове керівництво вже 1 березня 1920 р. сформувало організацію бригад та Ревтрибунал при польовому штабі. Наступного дня, 2 березня 1920 р. було видано наказ про зовнішні відзнаки ЧУГА, котрі скасували тризуб та ввели

п'ятикутну червону зірку (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 15). Після цього В. Затонський і В. Порайко виїхали до Києва. Командуючим було призначено українця Петра Солодуба (ЦДАВО України Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 15).

Реорганізацію ЧУГА було завершено. Подальша робота вже стосувалась упровадження нововведень у галицькому війську. Активно велась пропаганда та видавались журнали «Червоний Стрілець» і «Червоний У.С.С». Сам В. Порайко на допитах у НКВС згадував, що не встиг виконати свої обов'язки через виклик до Києва (Бойда, 2022, с. 165). Командування XII РСЧА мало в планах до кінця березня 1920 р. повністю впровадити галицькі дивізії в структуру армії (Бойда, 2022, с. 101). На думку Івана Сірка, члена КПСГ, цих реорганізаційних елементів було недостатньо і саме це призвело до того, що ЧУГА не зберегла вірність більшовикам (Найдюк, 2024, с. 1300).

Висновки. Тож УГА, перебуваючи в стані постійної боротьби за виживання на території Наддніпрянської України із втраченим політичним проводом, шукала шляхи до порятунку свого складу. Реалізовувалось це у різний час по-різному: у листопаді 1919 р. через союз із білогвардійцями, а з кінця грудня 1919 р. – через співпрацю з Червоною армією. Більшість військових не розглядала російський монархізм А. Денікіна або інтернаціональний соціалізм В. Леніна як основу свого світогляду і залишалась вірною своїй українській національній традиції.

Утворення Вінницького ревкому ЧУГА та НРЧУГА мали на меті тільки збереження особового складу УГА. Армія значно потерпіла не так від зовнішнього ворога, як від епідемії тифу та морального занепаду через це. І задля порятунку людей було прийнято рішення відмовитись від власної організації. Союз із більшовиками дав достатньо часу і ресурсів, щоб зберегти життя більшості військових і за першої зручної нагоди денонсувати акти про це об'єднання.

Список використаних джерел:

Алиськевич, М. (1933). Пів року з більшовиками. *Літопис Червоної калини.* Ч. 9 С. 21–23.

Бойда, А. (2022). «Галицький слід» у створенні СРСР. Збірка матеріалів *IV Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2022: історія, міжнародні відносини», присвяченої 85-річчю Донецького національного університету імені Василя Стуса і факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса.* С. 164–167.

Бойда, А. (2022). Причини фізичної ліквідації Василя Івановича Порайка в 1937 р. *Сіверянський літопис.* № 4. С. 99–114.

Гірняк, Н. (1959). Останній акт трагедії Української Галицької Армії. Нью-Джерсі: Видання українського військово-історичного інституту у США. 285 с.

Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк: «Червона калина» українська видавнича кооператива, інк., 1974. 325 с.

Завальнюк, О. (2013). Українська галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920). Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006». 292 с.

Кох, Г. (1930). Договір з Денікіном (від 1. до 17. листопада 1919 р.). Львів: Видавнича кооператива «Червона калина», 1930. 55 с.

Кравс, А. (1937). За українську справу. Спомини. Львів: Видавнича кооператива «Червона калина», 1937. 99 с.

Микитюк, Д. (1976). Останній кривавий бій. *У 50-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918–1919 (матеріали до історії).* Том V. Вінніпеґ: Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, С. 109–111.

Найдюк, Р. (2024). Участь Василя та Івана Сірків у процесах утворення КПСГ та реорганізації ЧУГА в 1919–1921-му рр. Актуальні питання у сучасній науці. 2024 № 11(29) С. 1293–1304.

Паліїв, Д. (1930). На чисту воду, З моїх споминів (докінчення). *Літопис Червоної Калини.* Ч. 7–8. С. 12–13.

Соколовъ, К. (1921). Правленіе генерала Деникина (изъ воспоминаний). Софія: Россійско Болгарское книгоиздательство, 290 с.

Солдатенко, В. (2010). Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У 4-х т. Т. IV. Рік 1920. Київ, Світогляд, 2010, 442 с.

Сохоцький, І. (1976). Як ми стали большевиками. *50-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918–1919 (матеріали до історії).* Том V. Вінніпеґ: Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, С. 62–65.

Тарнавський, М. (1992). Спогади. Львів.: Вечірня година, 163 с.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Цьокан, І. (1921). Від Денікіна до більшевиків. Фраґмент споминів з Радянської України. Віденъ: Видання «Українського Прапору», 1921. 19 с.

Шухевич, С. (1929). «Спомини». Частина IV. Від січня 1920 до квітня 1920. Львів: Видавнича кооператива «Червона калина», 164 с.

Шухевич, С. (1930). Полковник У. Г. А. Альфред Шаманек. В десяті роковини смерти. *Літопис Червоної Калини.* Ч. 6. С. 3–5.

References:

Alyskevych, M. (1933). Piv roku z bilshovykamy [Half a Year with the Bolsheviks]. *Litopys Chervonoi kalyny*. Ch. 9, S. 21–23. [in Ukrainian].

Boida, A. (2022). "Halytskyi slid" u stvorenni SRSR [The "Galician Trace" in the Creation of the USSR]. *Zbirka materialiv IV Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii studentiv i molodykh vchenykh "Travnevi studii 2022: istoriia, mizhnarodni vidnosyny", prysviachenoi 85-richchiu Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa i fakultetu istorii ta mizhnarodnykh vidnosyn Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa*. S. 164–167. [in Ukrainian].

Boida, A. (2022). Prychyny fizychnoi likvidatsii Vasylia Ivanovycha Poraika v 1937 r. [Reasons for the physical liquidation of Vasyl Ivanovich Porayko in 1937]. *Siverianskyi litopys*. № 4. S. 99–114. [in Ukrainian].

Hirniak, N. (1959). Ostannii akt trahedii Ukrainskoi Halytskoi Armii [The last act of the tragedy of the Ukrainian Galician Army]. Niu-Dzhersi: Vydannia ukrainskoho viiskovo-istorychnoho instytutu u SShA. 285 s. [in Ukrainian].

Dennyk Nachalnoi Komandy Ukrainskoi Halytskoi Armii. [Diary of the Main Command of the Ukrainian Galician Army]. Niu-York: "Chervona kalyna" ukrainska vydavnycha kooperatyva, ink., 1974. 325 s. [in Ukrainian].

Zavalniuk, O. (2013). Ukrainska halytska armiia na Podilli (lypen 1919 – traven 1920). [Ukrainian Galician Army in Podolia (July 1919 – May 1920)]. Kamianets-Podilskyi: PP "Medobory-2006". 292 s. [in Ukrainian].

Kokh, H. (1930). Dohovir z Denikinom (vid 1. do 17. lystopada 1919 r.). [Agreement with Denikin (November 1 to 17, 1919)]. Lviv: Vydavnycha kooperatyva "Chervona kalyna", 55 s. [in Ukrainian].

Kravs, A. (1937). Za ukrainsku spravu. Spomyny. [For the Ukrainian cause. Memories]. Lviv: Vydavnycha kooperatyva "Chervona kalyna", 99 s. [in Ukrainian].

Mykytiuk, D. (1976). Ostannii kryvavyi bii [The last bloody battle]. U 50-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zmahanniakh v 1918–1919 (materialy do istorii). Tom V. Vinnipeg: Vydav khorunzhyi USS Dmytro Mykytiuk, S. 109–111. [in Ukrainian].

Naidiuk, R. (2024). Uchast Vasylia ta Ivana Sirkiv u protsesakh utvorennia KPSH ta reorhanizatsii ChUHA v 1919–1921-mu rr. [Participation of Vasyl and Ivan Sirkiv in the processes of formation of the CPSU and reorganization of the CHUGA in 1919–1921]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi*. № 11(29) S. 1293–1304. [in Ukrainian].

Paliiv, D. (1930). Na chystu vodu, Z moikh spomyniv (dokinchennia). [To the Clear Water, From My Memories (Ending)]. *Litopys Chervonoi Kalyny*. Ch. 7–8. S. 12–13. [in Ukrainian].

Sokolovъ, K. (1921). Pravlenie henerala Denykyna (yzъ vospomynanyi). [The reign of General Denikin (from memoirs)]. Sofiia: Rossiisko Bolharskoe knyhoyzdatelstvo, 290 s. [in Russian].

Soldatenko, V. (2010). Ukraina v revoliutsiinu dobu: Ist. ese-khroniky. [Ukraine in the Revolutionary Era: Historical Essay-Chronicle]. U 4-kh t. T. IV. Rik 1920. Kyiv, Svitohliad, 442 s. [in Ukrainian].

Sokhotskyi, I. (1976). Yak my staly bolshevykamy. [How we became Bolsheviks]. 50-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zmahanniakh v 1918-1919 (materialy do istorii). Tom V. Vinnipeg: Vydav khorunzhyi USS Dmytro Mykytiuk, S. 62–65. [in Ukrainian].

Tarnavskyi, M. (1992). Spohady. [Memoirs]. Lviv.: Vechirnia hodyna, 163 s. [in Ukrainian].

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. [in Ukrainian].

Tsokan, I. (1921). Vid Denikina do bilshevykiv. Fragment spomyniv z Radianskoi Ukrainy [From Denikin to the Bolsheviks. A fragment of memories from Soviet Ukraine]. Viden: Vydannia "Ukrainskoho Praporu", 19 s. [in Ukrainian].

Shukhevych, S. (1929). "Spomyny". Chastyna IV. Vid sichnia 1920 do kvitnia 1920 ["Memoirs". Part IV. From January 1920 to April 1920]. Lviv: Vydavnycha kooperatyva "Chervona kalyna", 164 s. [in Ukrainian].

Shukhevych, S. (1930). Polkovnyk U. H. A. Alfred Shamanek. V desiati rokovyny smerty [Colonel U. G. A. Alfred Shamanek. On the tenth anniversary of his death]. *Litopys Chervonoi Kalyny*. Ch. 6. S. 3–5. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 17.07.2025
Дата прийняття статті: 26.08.2025
Опубліковано: 30.09.2025